

Ressenyes

9. Jaume García-Rosselló, Aixa Vidal, Javiera Letelier (coords.),
SER INDÍGENA. EXPRESIONES SUBALTERNAS DE RESISTENCIA E IDENTIDAD EN LA AMÉRICA AUSTRAL.
Palma: Leonard Muntaner Editor, 128 pp.

Margalida A. Coll Sabater

Universitat Pompeu Fabra

Aquest llibre és fruit del seminari «Ser Indígena», que tingué lloc a la Universitat de les Illes Balears el febrer de 2016. Els seus editors, vinculats a la investigació dels pobles originaris de l'Amèrica Austral, opten pel format monografia per plasmar la situació en què viuen alguns grups indígenes del con sud-americà. El tret comú de les deu contribucions és analitzar i denunciar la situació d'aquestes comunitats subalternes, així com mostrar diverses estratègies d'empoderament comunals assolides a través del reconeixement del seu patrimoni, identitat i manifestacions socials.

Una part dels articles d'aquest monogràfic està enfocada a mostrar i denunciar la marginació dels grups indígenes en economies emergents des d'anàlisis comparatives de la situació legal i real de les distintes comunitats. En aquest sentit, la contribució d'Aixa Vidal (p. 9-28) centra l'estudi en els pobles originaris del Gran Chaco argentí i analitza com el desenvolupament d'un model econòmic que beneficia minories afecta negativament una part important de la ciutadania, especialment les poblacions indígenes que provenen ja d'una llarga història d'exclusió i discriminació.

En la mateixa línia, Antoni Marimon Riutort (p. 75-106) fa un repàs de la marginació i del renaixement dels pobles indígenes entre els anys 1970 i 2010. En les dècades dels setanta i vuitanta, s'inicien moviments indígenes per la defensa dels drets dels pobles amerindis, com ara la recuperació de terres comunals. Els anys noranta, ens explica que es produeix una politització d'aquests moviments, que reclamen, entre d'altres, l'educació bilingüe. Tot i els èxits d'alguna d'aquestes iniciatives materialitzats en les reformes legals aconseguides, els Estats tendeixen a afavorir els interessos globalitzadors de les multinacionals.

El segon bloc de contribucions emfatitza els condicionants històrics que han alimentat aquesta situació, descrivint i qüestionant les dicotomies entre els grups hegemònics i els subalterns. Per part seva, Silvana Buscaglia (p. 153-191) qüestiona la idea de «poder colonial» i mostra situacions

Tots els continguts de l'edició electrònica es distribueixen sota una llicència d'ús i distribució "Creative Commons Atribució-No Comercial 4.0 Internacional".

caracteritzades per les possibilitats i limitacions tant per part de les poblacions natives, com per la materialitat i les pràctiques colonials durant els segles XVIII i XIX a la Patagònia. Així doncs, en la idea d'agència indígena que proposa hi tingueren cabuda els vincles interètnics, la negociació i la cooperació, així com la tensió i l'hostilitat en les relacions entre els diversos grups. Complementàriament, Sebastián Valverde (p. 121-152) se centra en el context actual i aborda les mobilitzacions i els diversos moviments del poble indígena Maputxe. En aquest sentit, en la dicotomia indígena-colonitzador es pot veure que es produeix una combinació entre un creixement jurídic, polític i social d'aquests pobles i alhora el manteniment d'una estructura econòmica que contrasta radicalment amb els drets territorials, la igualtat social i les condicions de vida maputxes.

El tercer bloc de contribucions a aquest monogràfic es caracteritza per plasmar distintes estratègies de resistència i visibilització vigents a les comunitats originàries des de diverses aproximacions. Una és la protesta social. Martín Verzoub (p. 29-52) explica i analitza la lluita d'un grup de representants de poblacions indígenes (QOMPIWINI) que acampà des de febrer fins a desembre de 2015 a Buenos Aires amb l'objectiu que el govern de Cristina Fernández escoltés les seves demandes.

L'activitat artesanal suposa una expressió de l'agència indígena. En aquest sentit, Ana Clara Black, Carolina Vidarte, Ingrid Müller i Alejandra Grave (p. 63-74) estudien la complexitat dels artesans i artesanes a través dels modes, formes, temps, cos i espai per aprofundir en la indigeneïtat. Concretament, amb anècdotes i experiències de vida reals de terrissaires *qom* actuals. Per la seva part, Jaume García-Rosselló (p. 211-219) reflexiona entorn de la manera com s'ha considerat i valorat la ceràmica produïda al territori ancestral del Gulumapu, al centre sud de Xile. Des de perspectives etnogràfiques i arqueològiques, critica l'homogeneïtat amb què s'ha presentat la ceràmica maputxe i proposa que la cultura material, en aquest cas, la pràctica tecnològica, passi a ser analitzada com el vehicle a través del qual les comunitats negocien i construeixen la seva identitat social. D'aquesta forma, s'aproxima a agents marginats i amb una escassa visibilitat social, com les dones, i dona visibilitat a allò que fins ara havia estat invisible.

Una altra estratègia de visibilització de les comunitats indígenes és la participació activa en el registre de la memòria i la cultura a través de centres de documentació i museístics. Tibisay Kunadamy Zamora Aray i Maralyn Shailili Zamora Alay (p. 53-62) comencen el seu article amb les diverses interpretacions que té en castellà la manera de saludar-se entre els wichí: *Amtena Chiwoye*. Per defugir de les interpretacions no indígenes i, per tant, per incloure la visió indígena en l'estudi del seu món, coneixement i infor-

macions, ofereixen el seu punt de vista (l'indígena) als resultats preliminars d'un estudi sobre la participació d'aquests pobles en les institucions de l'Estat a la província de Chaco (Argentina). Materialitzen aquesta idea a través de tota una sèrie d'iniciatives per part de l'equip del Centre de Documentació Indígena.

En aquesta mateixa línia, Javiera Letelier Cosmelli (p. 192-210), després d'introduir la problemàtica del mal denominat «conflicte maputxe» a Xile, exposa el cas del Museu Antropològic de Cunco com a exemple de museïtzació del patrimoni maputxe i de valoració de les veus subalternes: com des d'una aula i amb una mirada col·laborativa entre estudiants i professors es constitueix un exemple de construcció d'identitat local a partir del vincle entre persones i objectes, els quals no poden desvincular-se de la comunitat involucrada si no volen acabar convertint-se en espais aliens.

Finalment, Martina Inés Pérez (p. 107-120) ens exposa un exemple més de la manca de participació d'agents locals i indígenes en l'estudi de la seva pròpia cultura i identitat. Com a cas d'estudi, presenta la investigació arqueològica a la zona d'Antofagasta de la Sierra (Catamarca, Argentina). Durant els primers anys de campanyes, la població autòctona no coneixia ni la prehistòria local ni les investigacions que es duïen a terme. Així doncs, explica la necessitat i les estratègies que han assumit per tornar-se a vincular amb la comunitat local.

Aquest llibre aconsegueix posar de manifest dues realitats importants pel que fa a les expressions subalternes i d'identitat dels grups indígenes de l'Amèrica Austral. D'una banda, recalca la necessitat de donar veu als pobles indígenes en els seus propis contextos, siguin acadèmics o espais culturals i de divulgació. La raó és que en aquests contextos hi ha hagut una tendència històrica de parlar en nom seu i silenciar, per tant, les seves veus i excloure els seus punts de vista dels discursos científics, culturals, econòmics i polítics.

En aquest sentit, crida l'atenció l'acceptació i l'arrelament que ha tingut entre la comunitat acadèmica la crítica d'E. Said a la manera en què les entitats colonials han silenciat les comunitats colonitzades.¹ Paradoxalment, encara existeix un buit i una falta d'igualtat a l'hora d'elaborar discursos sobre poblacions subalternes on aquestes tinguin una participació activa i una representativitat mínima en la seva elaboració, problemàtica adreçada i parcialment solucionada en les contribucions d'aquest llibre.

Seguint en la línia de les aproximacions postcolonials, considero que l'obra que analitzem trenca en tots els casos les dicotomies tradicionals, com

1. Edward Said, *Orientalism*. Nova York: Pantheon Books, 1978.

ara les centre-perifèries o identitat pròpia-alteritat, que configuren una visió del món occidentalista, tal com criticà H. Bhabha al seu dia.²

D'altra banda, les contribucions de la monografia tenen un caràcter no solament informatiu, sinó reivindicatiu. Fan valdre la situació dels grups subalterns dels països emergents del Con Sud i denuncien la marginació política i econòmica, fins i tot l'extrema pobresa d'aquests grups, que es beneficien poc de les polítiques de cooperació i de desenvolupament europees.

La riquesa d'aquest llibre recau igualment en la possibilitat excepcional i única de recollir punts de vista diferents sobre un mateix fenomen. Es tracta d'enfocaments no excloents, que no es contradiuen, al contrari, emergeixen com a complementaris. Així doncs, som davant un estudi multidisciplinari i multivocal, gràcies a la naturalesa dels treballs que aborden grups, problemes, metodologies i propostes interpretatives diferents: artesania, arqueologia pública, arqueologia del passat, etnoarqueologia, antropologia, sociologia, història política, dret constitucional comparat i pròpies vivències de grups indígenes actuals.

En definitiva, des del meu punt de vista, el conjunt de contribucions de la monografia aconsegueix descolonitzar el coneixement donant veu als subalterns des de la interseccionalitat i la responsabilitat intel·lectual, tal com proposà G. C. Spivak.³

Lluny d'infravalorar la riquesa d'aquesta obra, l'acompanyament gràfic i cartogràfic hauria facilitat la millor comprensió geogràfica, així com la possibilitat de visualitzar amb rigor aquells materials i peces que, d'altra banda, s'han d'imaginar. Igualment, hauria estat interessant seguir una certa coherència temàtica i territorial, tal vegada equilibrant la representativitat de certes àrees o optant per aprofundir en un mateix grup i territori des de perspectives diferents. Aquesta segona opció, però, no hauria permès comparar les distintes polítiques i situacions indígenes a gran escala.

2. Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*. Londres: Routledge, 1994.

3. Spivak, Gayatri C. Spivak. «Can the Subaltern Speak». Cary Nelson i Lawrence Grossberg (eds.). *Marxism and the Interpretation of Culture*. Chicago: University of Illinois Press, 1988, p. 267-310.